

(Verschijnt in mei 2010 in de bundel 'God als koekenbakker')

De schepping als utopie

Genesis volgens Tora

Wie na Genesis 1 verder leest in Tora, merkt al snel dat het in dit hoofdstuk niet gaat om een in elkaar knutselen van de bestaande werkelijkheid. Die lezer merkt ook snel genoeg dat het in het scheppingsverhaal niet gaat om een verklaring van de status-quo. De geoefende lezer komt iets anders op het spoor. Iets dat niet zomaar één twee drie te plaatsen is in een vastomlijnd kader. Een geheim dus. Een geheim dat meer woorden nodig heeft dan één oneliner. Dat is jammer maar helaas. Wie het eerste hoofdstuk van de bijbel goed wil verstaan, zal geduld moeten oefenen. Die zal op zijn minst het moeten volhouden tot het laatste hoofdstuk van de Tora. Pas als het hele boek van Tora is gelezen en in het gehoor is gaan zitten kunnen de woorden van het scheppingsverhaal worden begrepen in de bedding waarin ze thuishoren: De context, noem het de woordwereld, van de bijbelse teksten zelf.

Alles op z'n kop

Dat is natuurlijk buitengewoon lastig voor de moderne snelle lezer en exegeet. Je moet preken. De teksten moeten op een tegeltje kunnen. En als het nu in het ons zo bekende Genesis 1 niet gaat om de constructie van wat wij doorgaans 'de wereld' noemen, wat is het dan wel? Dan kunnen we dus niet langer meer terugvallen op wat wij zo graag zouden willen: de voor ons zo herkenbare werkelijkheid. De omgeving waar wij de weg zo goed kennen. Je knoopte wat woorden aan elkaar en je was er. Heerlijk herkenbaar en bevatbaar. Maar als het nu in die woorden niet gaat om de werkelijkheid die wij doorgaans de werkelijkheid noemen, dan lopen we vast.

Hoe velen die moesten geloven dat het in Genesis 1 zou gaan om het ontstaan van de wereld hebben de bijbel niet definitief de rug toegekeerd? En hoe velen zijn niet (tot op de dag van vandaag) bevreesd dat hun dit geloof wordt afgenomen? Dat is niet voor niets. In Genesis 1 gaat het inderdaad om de fundamenteën van het bijbelse spreken. Of, zoals Frans Breukelman, nog wel eens kon zeggen, om de ouverture van héél de Schrift. Zo gek is het dus niet dat dit hoofdstuk telkens weer in grote opspraak is. We merkten het ook weer aan alle reacties op de oratie van Van Wolde, elders in dit nummer besproken. Je kunt daar je schouders over ophalen, maar je kunt hierin ook zien hoe fundamenteel voor heel het belijden het verstaan van het scheppingsverhaal is. Alles komt hier namelijk aan de orde. Niet in de laatste plaats de vraag naar wie 'God' nu eigenlijk is. De kerk heeft de afgelopen eeuw een geweldige voorliefde gekregen voor 'God de schepper'. God als de grote gedachte en oorzaak achter alle dingen. Tot op de huidige dag is deze God favoriet. En dat is in zekere zin begrijpelijk. De onzichtbare God de schepper is degene die al het herkenbare, het zichtbare heeft geschapen. Hij zit helemaal in de orde die wij van huis uit kennen. Hij is dus vanuit die ons bekende orde ook te verstaan en te begrijpen. Kijk maar eens om je heen en je ziet hoe wondergroot deze God is. Hij is te vinden in ons romantische idee van de natuur. God kom je tegen tijdens je strandwandeling of tijdens je skitocht in de bergen. Wat is beter te communiceren in onze welvarende context dan deze beelden? Het ligt voor het opgrijpen. Er moet iets meer zijn. De wat meer doordenkende burger zal echter

meteen zijn vraagtekens plaatsen. Immers een strandwandeling in 1953 zag er toch bepaald anders uit. En hoe zit dat eigenlijk met de godsbeelden van al die slachtoffers van lawines? Zo'n scheppergod houdt men misschien nog wel overeind in een 'alfacursus', maar de God van 'hour of power' overleeft de woestijntocht van het boek Numeri niet.

In Genesis 1 wordt de bijzondere naam van 'Elohim' nog niet prijsgegeven. Is dat niet juist ook vanwege het geheim dat hier wil worden vertolkt? Met het lezen van dat eerste hoofdstuk alleen, zijn we er niet. Als het goed is, is de nieuwsgierigheid gewekt. Willen we doorlezen. Wie is dat nu eigenlijk, waarvan gezegd wordt dat de mens zijn 'beeld en gelijkenis' is? Is dat niet heel vreemd? Dat die mens misschien nog wel eens de potentie zou kunnen hebben om als een soort god in Frankrijk te leven, dat durven we nog wel aan. Maar als we nu eens zouden bedenken dat die grote 'scheppergod' nog wel eens op die mens zou kunnen lijken, dan beginnen onze godsbeelden direct al te wankelen. Een menselijk God die de oorzaak zou zijn achter alle dingen? Dat strookt niet. Dat laten we maar voor wat het is. Maar degene die het niet laat voor wat het is, wordt uitgedaagd en wil verder lezen. En die lezer die komt in de loop van het verhaal een heel andere God tegen dan de God die hij gedacht had bij het eerste hoofdstuk van Genesis tegen te komen. Bijbelgeleerden hebben in de loop van de tijd die prikkel allang verwijderd door heel geleerd te beweren dat het eerste stuk van Genesis natuurlijk uit andere tradities stamt dan de rest. Het heeft een wonderlijke hoofdstukindeling opgeleverd. De dag der dagen wordt toebedacht aan hoofdstuk 2, alsof het in het eerste hoofdstuk over iets anders zou gaan dan over de grote shabbat. Ja, een doorn in het oog is die zevende dag. Daar kun je zo weinig algemeen meer uit afleiden. Dat zetten we in een andere afdeling, zal Langton gedacht hebben. Dat is iets Joods. Daar heeft de gemiddelde natuurkundige niet zoveel mee. De lezer echter die zich niet door deze zogenaamde geleerdheid laat ophouden, ontdekt gaandeweg dat de God die zich prijs gaf en bekend maakte op die zesde dag in het scheppen van de mens, dat het wel degelijk over die God gaat in het vervolg. Een God die spréekt. Niet zomaar in het luchtledige heelaal, maar tot mensen. Een God die mensen bij name kent en noemt. Een God die zomaar bij je in je tent zit. Een God die boos wordt, liefheeft, spijt kan hebben, veranderlijk is. Dat is wat anders dan die demiurg die de lezer die stopte bij hoofdstuk 2 in de scheppergod meende te zien. Die komt plotseling een God tegen die in zijn worsteling met Jakob verliest om hem nota bene te laten winnen. Ja, de lezer van heel het boek Genesis komt al iets op het spoor van waar het nu in die eerste woorden om zou kunnen gaan. Laat staan als hij het geduld heeft geoefend om helemaal door te lezen tot het end.

Woestijn

Dat die goede aarde onder de hemel van Genesis 1 allesbehalve een vanzelfsprekendheid is ontdekt de lezer die het geduld opbrengt om tot diep in het boek Numeri Tora te lezen. Want dat land waarover het gaat in de belofte aan Abraham is niets anders dan de aarde onder de hemel waarvan het scheppingsverhaal spreekt. We horen in Genesis 12:¹

Ga jij

uit je land, uit waar je verwekt bent, uit je vaderhuis

---

¹ Genesis 12 : 1

naar het land dat ik je zal laten zien.

Het gaat om het land dat deze God zelf zal laten zien. Niet dus om een land dat we zelf creëren kunnen en ook niet om een land dat we zomaar onmiddellijk met het blote oog kunnen waarnemen. Het gaat om een beloofd land. In het boek Numeri wordt het verkend door de 12 mannen die de stammen van het volk moeten vertegenwoordigen. Want zo spreekt JHWH tot Mozes :²

Jij, zend mannen uit;
zij zullen het land Kanaän verkennen,
dat ik aan de kinderen van Israël geef.

En dan gaan ze. Het 'moment suprême', zouden wij zeggen. Dat lang geleden beloofde land, die in de woestijn beproefde droom, zal die ooit uitkomen? En dan gaan ze, die mannen. De opdracht om van de vrucht van het land te nemen hebben ze goed in hun oren geknoopt. De dagen van de eerste druiven zijn aangebroken. Er zal gegeten kunnen worden van een land dat vruchtbaar en bewoonbaar zal blijken te zijn. En ze nemen de tros druiven die ze vinden en wat granaatappels en vijgen. En als ze terugkomen hebben ze het bij zich om het allemaal te laten zien. En ze zeggen:³

Wij kwamen in het land waar jij ons naar toe gezonden had;
inderdaad, het vloeit over van melk en honing.
En dit is zijn vrucht!
Alleen, het is een machtig volk dat in het land woont,
en de steden zijn zeer grote vestigingen.
En: we hebben daar Enaksgebreed gezien.
Amalek woont in het land, in het zuiden;
de Chittiet, de Jebusiet en de Amoriet wonen in het gebergte,
en de Kanaäniet woont bij de zee en aan de oever van de Jordaan...

Dat land dat is niet een dromenland. Dat land is niet zomaar voorhanden, zo blijkt. Zonder die belofte van JHWH zelf is het een land waar je maar beter niet moet willen vertoeven. En zo zien we de spanning. De meerderheid zegt:⁴

Wij kunnen het niet, opgaan naar dat volk;
het is sterker dan wij...

En de berichten over dat zogenaamd veelbelovende land worden van kwaad tot erger. Het gerucht gaat zelfs dat daar reuzen wonen. Beren op de weg! Geen doen. En aan alles merk je: de angst regeert. Naar menselijke maat gemeten is dat land dat reeds aan Abraham werd beloofd geen land om in te wonen. Heel die uittocht voor niets? Heel die woestijntocht zonder doel? Heel dat gebeuren waar JHWH zelf zijn naam aan heeft verbonden in stukken en brokken? In die spanning staat ook Genesis 1. Is die aarde onder de hemel waarvan de hemel zegt dat die goed is wel te vinden? Waar is die aarde? En als we dan gaan zoeken in de bloemetjes en bijtjes konden we nog wel eens bedrogen uitkomen. Doornen en distels zijn het. We zien de zeeën klotsen als doodswateren.

---

² Numeri 13 : 2 (De vertaling van Numeri is van het Amstelpreekteam in de Thomaskerk)

³ Numeri 13 : 27 vv

⁴ Numeri 13 : 31

Afgronden openen zich en de chaos van de natuurmachten doen de zwakken het onderspit delven. Hoezo beloofd land? Waar dan toch die belofte? Slechts twee van de twaalf afgevaardigden houden vast aan het woord dat JHWH sprak: dat hijzelf degene is die het land zal geven. Dit woord is de enige grond waarop zij staan. Niet wat zij hebben gezien maakt dat zij vertrouwen hebben op de belofte, maar wat zij uit de mond van JHWH hebben gehoord. Het land is niet in de eerste plaats de zichtbare gestalte van de belofte, vanwege het woord dat JHWH gesproken heeft zou dit land het land van belofte kunnen worden. Het visioen van dit land staat niet in het verlengde van wat zomaar onmiddellijk gezien wordt, maar wordt bewaard in het woord dat door de hemel is gesproken. Kaleb en Jozua gaan de lezer in die zin voor. Zij laten zich niet bepalen door wat zij zien, maar door wat zij hebben gehoord en zeggen:

Wij moeten zeker opgaan
en het beërven!
Wij kunnen het zeker!⁵

Het beloofde land in zicht

Dat de Tora niet eindigt in het land van belofte is veelzeggend. Het blijft een geheim waar weliswaar naar getast, maar niet naar 'gegrepen' wordt. Het doet denken aan de Paaswerkelijkheid van het evangelische 'raak mij niet aan'⁶. Het is meer een utopie dan een te fixeren of te annexeren bezit. Utopie dan in de zin van 'wat in geen mensenhart is opgekomen'.⁷ Dit doet overigens niets af aan het werkelijkheidskarakter van het veelbelovende land, van de aarde onder de hemel. Heel Tora laat zien hoe deze belofte juist door de diepte van een weerbarstige werkelijkheid heengaat. Bloed, zweet en tranen kost het. En een heel mensenvolk is er met handen en voeten in betrokken. Het land waarvan de Tora spreekt is geen eldorado en ook geen luchtkasteel. Het is wat Mozes vlak voor zijn dood te zien krijgt. Aan alles merk je: hij ziet wat hij vanuit zijn natuurlijke staat van zijn niet zien kan. Wat hij ziet vanaf die berg is het vervulde woord van JHWH.

JHWH liet hem heel het land zien: Gilead tot Dan,
heel Naftali, het land Efraïm en Manasse, heel het land Juda tot aan de zee
daarachter,
de Negev, de Streek, de vallei van Jericho, de Palmenstad tot Zoar.
JHWH zei tot hem:
Dit is het land
dat ik Abraham, Izaäk en Jakob gezworen heb toen ik zei:
Aan jouw zaad zal ik het geven!
Ik heb het je doen zien met eigen ogen...⁸

Wat Mozes hier ziet, kan hij in chronologische zin nog helemaal niet zien. Zijn zien is een visionair zien in bijbelse zin. Hij doet denken aan de Simeon van het Lukasevangelie die het kind in zijn armen ontvangt en in dat kind 'het heil dat Gij bereid hebt voor alle volken' ziet. Met dit zien, zit het er voor Mozes op. Hij mag

---

⁵ Numeri 13 : 30

⁶ Johannes 20 : 17

⁷ Zie: N.T. Bakker, Utopie als bondgenoot, in: Wouter Klouwen, Ad van Nieuwpoort, Dominee of tentenmaker?, Kampen 2007, 137- 141

⁸ Deuteronomium 34 : 1-4

zijn oude hoofd neerleggen in de kus van JHWH. We zullen het moeten doen met zijn laatste blik. De rest is een zaak voor de profeten. Het ingaan van het land is en blijft tot op de dag van vandaag een profetische gebeuren. Een gebeuren waar een appel van uitgaat. Het land binnengaan betekent doen wat jou is gezegd. Een nieuwe liturgie met het oog op alle volken.

Met wat Mozes te zien krijgt eindigt Tora. En aan het einde van de lange Toralezing (bent u er nog?) moeten we weer van hoofde af aan beginnen bij het In den beginne. Een ouverture die wij vanaf dat moment nooit meer los van het woord en die blik van Mozes zullen lezen. Een aarde onder de hemel. En een mens geschapen voor de shabbat. 'In den beginne...'

Ad van Nieuwpoort